

שני היבטים עיקריים ישנם לסיפור קליטתם של עולי אירופה והתערבותם במדינת ישראל. היבט הראשון הוא החומרי - כיצד נקלטו עולי אירופה מבחינת התנסחותם הכלכלית, מקומות ההתיישבות העיקריים שלהם וצורות ההתיישבות האופייניות להם. היבט השני הוא היבט התרבותי - כיצד קיבלה החברה הישראלית שלא עברה את מוראות השואה, את הטראומה אשר בצלה עמדו כה רבים מעולי אירופה, מה היה תגובת העולים למפגש זה.

עולי אירופה - שורש ראשון בארץ

עולי אירופה היו העולים הראשונים שנכנסו בשערי המדינה, בימי הכרזה על הקמתה, בעיצומה של מלחמת העצמאות. יש מן הטראגיות בכך, שעולים מיסורים אלה לא מצאו גם כאן את השלווה שיהיו לה, אך בזמה המעשית התמונה מורכבת הרבה יותר. כדרכם של היסטוריונים, ניתן לשרטט את תהליך קליטתם של עולי אירופה על-פי תקופות.

תקופה ראשונה: השנים 1945-1948, מסיום מלחמת העולם ועד הקמת המדינה. בתקופה זו באו רבים מן העולים באופן בלתי-לגלי, למרות נסיונות הבלמה של הצבא הבריטי. משמעותה של עובדה זו היא כי רבים מהעולים היו בחורים צעירים, וזיקים ובעלי מוטביציה אידיאולוגית. כאותה עת התנהל בארץ-ישראל מאבק על הקמת המדינה, ובדרך כי ההתנגשות של עולים אלה הייתה למשימות קולקטיביות. בהתייחסות זו היה גם מענה לצורך הנפשי של העולים, אלה הייתה השואה, למצוא בתחילה הלאומית משמעות לאסון השואה. היטיב להמיר זאת בני

תמונה

מדינת ישראל הפכה עם הקמתה לאבן שואבת לרבות עולים, שזרמו אל חופי הארץ מכל חמש היבשות. במאמר זה אני מבקשת לשרטט קווים לזיקותם של הבאים מיבשת אירופה ולספר מעט על קליטתם הפיזית והתרבותית-חברתית בישראלית.

כבר בראשית הדברים ראוי שתעמדתה מול עניי הקורא שלוש עובדות רבות משמעות: (א) מספר העולים שהגיעו ארצה מאירופה בעשור הראשון לקיומה של המדינה רב יותר ממספר העולים שהגיעו מיבשות אחרות; (ב) מרבית העולים שהגיעו מאירופה היו נוצרים שוואה, אלה המהודרים לישראלית הפלטיה¹; (ג) עולים אלה חלקו עם מרבית בני הארץ שותפות מוצא, שכן קרוב לתשעים אחוז מבני היישוב היהודי ערב הקמת המדינה באו ממרכז אירופה ומזרחה.

כמה עולים הגיעו מאירופה, בהשוואה ליבשות אחרות, מ'1948 עד 1960

אמריקה ואוסטרליה	אמריקה	אסיה	אירופה
10,742	236,767	274,824	439,107
1.1	24.1	28	44.75

* במאותיים

* ביחסים ההול שנים 19,287 עולים שלא ידועה ישיבת מוצא שלהם.

חלק ניכר מפליטי אירופה ומן העולים מיבשת זו הגיעו ארצה בשלישה גלים. הגל הראשון הגיע ערב הקמת המדינה, בשנים 1945-1948, ובו באו כ-70,000 עולים. הגל השני והעיקרי הגיע בשנים 1948-1951, שנות "העלייה המדוללה", והביא ארצה 332,802 עולים מאירופה. הגל השלישי, בשנים 1955-1960, כלל 106,278 עולים. שלושם מהזרם תוצאה של טלטלה שגברה על היהודים בארצות מוצאם: מקורם של שני הגלים הראשונים בזרועות שחורלה השואה, ואילו הגל השלישי נבע משורות התסיסות והמרדיות האנטי-סובייטיות, שהתרחשו במזרח-אירופה באמצע שנות החמישים.

ביגוד למניע היהודים שעלו מארצות האסלאם, שם ניתן לזהות שוני בין העולים מן המדינות השונות, כשבכל מדינה היו גורמים אחרים להגירה, הרי יהודי אירופה עלו רובם ככולם מתוך מה שמכונה "העיונות האנטיסקיטביים", שגלדה בעקבות השואה. בעיונות היו כדרכים קרובה ארצות המוצא, שבהלק מתן היו תסיסות אנטישמיות אחרי מלחמת-העולם השנייה, כמו לדוגמה פנרום קיאלצה בפולין (1946), חוסר הרצון להישאר באותם מקומות שהפכו לבתי-קברות המוניים לבני הממשלה, ובמיוחד הפרשנות לאסון השואה, לפיה יש לבין את הגורל היהודי במלחמת-העולם השנייה במושגים ציוניים. ההתנגדות לנאצים הייתה בראש ראשונה נחלת החוגים הציוניים, והקמת מדינה יהודית הייתה הציוני האחרון שציוני הקרבות לניצולים, כמו גם התקווה היחידה להצלח שארית יהודי אירופה ולשיקומם. ברמת חימוי ארץ-ישראל נתפסה כבית, מעין פיצוי ותחליף על אובדן המשפחה והבית הקודמים. בתחלקה פנימית של העולים מאירופה ניתן לראות את שיעור העולים מכל ארץ בשנים 1948-1960:

ז': 1960-1946	
צ'כוסלובקיה	19,571
צרפת	4,712
גרמניה הנאצית	150,412
הונגריה	1,723
יוגוסלביה	685
פולין	1,719
אוסטריה	אטליה
38,940	146,032
21,906	7,981
12,838	24,143
רומניה ואסטרייך	אוסטריה
2,190	1,719
1,719	אטליה

מנתנים אלה עולה בברור, כי רוב המכריע של עולי אירופה הגיע ארצה מארצות שבהן "לפני היהודים משואה באורח אנוש."

התבוננות על שואה סגולה אחת בעד המסורת לשורות הלוחמים:

עד כמה יקרים עמדנו כמה הברים בדרך וסתר חושך למחצה, באחד מפינות הקיבוץ, ואחר כך כמה יקרים עמדנו כמה הברים בדרך וסתר חושך למחצה, בלול אקדח ותנ"ך מונחים כרוכים על שולחן הברים השבים אחרת שובעת אמונים להגנה, לכול אקדח ותנ"ך מונחים כרוכים על שולחן הברים שבים אחרת שובעת אמונים להגנה.

מסכה שביטת צמר צבאית, היה זה חבר הקיבוץ פליטאל. ששקט מאחורי השולחן עם הנגיד והאקדח, בחדר המסתורי החשוך שבירכתי ה"גבעה", לא היה זה אחיזת מלשיאל, חבר השטק, שואם בערב בחדר האוכל. כאן עמדו לפני דמות של מספק, כלל פסל נמר, הקוף ארשת עז וחודר, כמי שאינו יודע פשרה. כאן הוא לא נאם, לא אמר מילה שחידת אוד אוד נכנסו בעד הדלת אפוסת המסתורין, התייצבו אצל השולחן, וכשיד ימין מוסתת על קת האקדח תל התנ"ך יד שטאל מורמת אל על, חורנו אחריז על המילים הספורות שנאמרו בקול עמוק ובוטח: "נשבע אני שבעת אמונים להגנה ולמשק ומוכן להקריב את חיי לשם ארץ ישראל. הנני נכון לפקודה".

בשניות הספרות שיעמדו דום לפני פליטאל וידו על קת האקדח, הציפני גל זכרונות – שניות ארוכות ורבים, כשעמדו לפני מסקרים נאציים, שחיי היו הפקר בעינייהם. הם היו חמושים, ידי אז היו ריקה. לשיכון הנשתי כי אין אני נשבע אמונים רק להגנה, אלא נשבע כמה שבעות אחרות: שבעות נקמה להם הורז הנצחיים וקורנו המורעלים; שבעות לנקום כבוד עמי הנדכר והמושל; שבעות לנקום דםם של יהודים, שנפחו נשמותיהם במשפחות ושעלו בעשן, מתוך ארובות "העבודה והשחרות" הנאצית.

את, זו הפסק הראשונה, הנשתי כי לא שנית בה שטאבקתי ונשארתי בחיים; כדאי וכדאי היה לרשוא בדיים אפילו למול אבא המתבסס בדמו, ובלבד להגיע ליום זה... השתי כאילו זה עתה רק הגיע בעד שרגיע למעוות – בונה, בעל אחריות לאומית, אשר אשאנה עמי בנאון ובהנהגותמו רדח בכל אשר אלך.³

חופה נספת מצויה בעדותה של הלה גליינברג, ניצולת שואה שלחמה בקרבות בית מחסיר רב סבאל:

"זכרת שספרתי לך [לצביה כצנלסון בן צבי] על הצלקת הרגישת של השואה, על הדימוי "כאן לשל שדרה אחת? כן, הדימוי הזה לא היה רק חזק צולק חיצוני. הוא חי בתוכי פנימה בהתנהגויות של קבוצה. אמת כן הלכנו – "כצאן לטבח". אבל שם, בסד הגיהנום, היכולנו אחרת? בברדית רבא, ושל תבדום החוזה... או להגיד לך גלויית, היה בי דחף נפשי חזק להיות פה בארץ – אהדת לזכרת, שאני לא בדיוק "צאן" וכשצריך ואפשר ללחום אני לחמתה."⁴

תקופת שנים: 1948-1951, תקופה "העלייה המולה" שלאחר הקמת המדינה. פתיחת שער הארץ איפשרה ורימה חופשית של עולים לתוכה. ראשוני הבאים היו עולי אירופה, ובמיוחד אלו ששהו בשלוש השנים האחרונות במחנות העקורים בגרמניה, אוסטריה ואיטליה ובמחנות הברז בקפריסין. עולים אלה היו קבוצה פחות הומוגנית. עם זאת יש לציין, כי מבחינה דמוגרפית ניכר בקבוצה הזאת השפעות השואה. במיוחד אמהורים הברזים במיעוט חילדים בגילאי 5-14 ובמיעוט הקונים מעל לגיל שישים. בדומה לתקופה הקודמת, ואולי אף בית שאת, הייתה אז עריפת עליונה לצורכי הקולקטיב, שכן מראשית התקופה ועד 1949 מלחמת העצמאות הנהלת בארץ בכל עורה.

כ 23,000 מבין עולי אירופה בשנים אלה התייעשו לשורות צה"ל מיד עם עלייתם ארצה, ורוב במסגרת המהלך (נוס חורקלארץ). רובם נכלים גויסו לחילות קרבות. בהתחשב בעובדה שרבים מהעולים בתקופה הקודמת היו מאירופה, בחורים צעירים שגויסו אף הם,⁵ הרי קל

להגיע לקביעה כי כמותצית הכוח הלוחם במלחמת העצמאות הורכב מעולי אירופה, ניצול השואה.

בניגוד לחשיבות שרורות בקרב ראשי כוחות המגן, שמא גיוסם של עולים בקנה מידה גדול יפגע באיכות הלחמה של היישוב ובמורל חייליו, העולים היו כוח-אדם רען שהחליף את לחמיו היישוב העייפים וגם מילא את השורות שהתרוקנו בשל ריבוי הנפלים בקרבות הקשים של החודשים ינואר, פברואר, מארץ, אפריל 1948. איכות חיילי המהלך ורמת המוטיבציה הגבוהה שלהם, כפי שהדבר משתקף בספרי החטיבות השונים, סתרו עד מהרה כל השערה מוקדמת בעניין זה. חיילים אלה הונעו על-ידי כוח, שרבים מבני הארץ לא יכלו להבינו, ואשר כונה בפיהם "נקמת התקומה".

גיוסם של ניצולי השואה למלחמת העצמאות הוא מהנשאים הטעונים ביותר בחייה

התאחדות העובדים רבים מאלו נישאו, ובמיוחד אמור הדבר בכל הקשור לקרב לטרון. כיש להוסיף בקשר זה את שירתו של בני דניאל (חלא) הוא פרופסור בנימין הורושובסקי). יצחק הערלי, שהיה מנהל מרת אביא ב-1986, בו הוא קובע כי: "בדגוריון סלל את הדרך אל דרך מדינת העובדים את הדרך אל דרך הכפרה ירושלים, בעצמות נערים מן השואה...".

במסגרת אלה לזכר ולקח הנצחיים הישור מהאוינות לשדה הקרב, שם נמלוי רבים נהגו, אלה הקצות בלבד, על-פי העובדות ההיסטוריות, מנויסי הנח"ל התמייסו עוד במשנת הקמתה. כך שרובם העלו לארץ כבר כמנויסיים, ואת על-פי הכרעתם האישית. אף הם עברו מסלול אימונים, גם אם במושגו שלנו – מקוצר. חלקם עברו את מסלול האימונים עוד בתוך לארץ. במנהג האימונים מס' 1 שבמסגרתו, בקרב לטרון המפורסם נמלוי 16 קילס הודיע, ולא סאת קורבנות מקרב ניצולי השואה, כדברי המיתוס שרווח שנים רבות במידה הישראל, ואף היום מסרב לנוע.

הצצה נוספת של הפלחמה היתה הכפרים הערביים הנטושים ובתי הערבים הנטושים בקרית העובדים שסיפקו פטרונות דיוז זמינים ומהירים לרבבות העולים. ההתיישבות בחלקים המערביים בקרית העובדות החלה כבר במחצית 1948, לעתים ממש עם כיבושן. כך בצפת, במבצת המיוחדת בחיפה, שם התבצע האכלוס רחוב אחר רחוב, צעד בצעד עם הלוחמים המבצעים. היתה בכך גם מנפה אסטרטגית לחוק את האזורים הכבושים באוכלוסייה יהודית. גם התקן בעקל אצאות האסלאם יושבו באופן זה, כך, למשל, בשכונות מוסדרה ובקעה בירושלים ובהם סאלב בחיפה. מקומות אלה עתידים להפוך לאחדים ממוקדי המצוקה החברתית הבולטים של מדינת ישראל.

אכלוס הקרית הערביות הנטושות, כנון לה, ומלה ופיו, התחיל רק בשלהי 1948. תחילת זה היה מורכב יותר, גם משום ההיס המוחלט של התשתיות בערים הללו וגם בשל הרגישות הפוליטית. שהיתה כרוכה בהתיישבות בערים שלא נכללו בנבולות "החלוקה".

ראשית האכלוס בפלישות של עולים לבתים נטושים בפת, ואחריתו ב-1949, עת החלו ישרים ודעפויים נוספים בשנות השישים, אוכלוס בשנות החמישים בעיקר ביצאי אירופה שיכא עם "הגליה הטורלה". כך, למשל, מספר אוכלוסייה היהודים של לוד בפברואר 1949 היה 5,500 נפש. אצות מוצאם: פולין (42 אחוז), בולגריה (34 אחוז), רומניה (10 אחוזים), הונגריה (5 אחוזים), הונגריה (2.5 אחוזים), צ'כוסלובקיה (1.5 אחוז). לבסוף יש להדגיש שבמדינת ישראל נטושים, שם גיבשו הנציגים סדרי העדיפויות של הממשד הישראלי, כפי שקרה במדינת הקוברים על אדמת נמניה, שם גיבשו הנציגים סדרי העדיפויות של הממשד הישראלי, כפי שהבטיחו בשלהם. כך קרה גם בארץ: תחילתו הן יעיה של עולי אירופה בחברה הישראלית הוא פחות תחילת של קליטה על-ידי החברה הקולטת ויותר בסיוו ליוזמה עצמית, נהרצות והידרה לכל פירצה אפשרית בחברה הישראלית.

תקופה שלישית השנים 1951-1960, שנות ההתבססות. שנות החמישים נתנו בידי עולי אירופה את ההזדמנות לשיקום חיייהם. בשנים אלו עשו רוב הנציגים לביתם, הקימו משפחות והחלו להתבסס כלכלית. מידת הצלחתם היתה מרשימה, ושניים מביטוייה הבולטים היו התפתחות ההתיישבות בפריס הנטושים והמהירות שבה יצאו עולי אירופה מהמעברות. המשהה לביטוי הראשון ניתן למצוא בדיווחים תקופתיים שנערכו על-ידי אנשי תנועת המושבים, שנטלה תחת חסותה את מפעל ההתיישבות הזה. מן הדיווחים עולה תמונה מחמיאה ביותר של המפרים שאוכלסו בעולי אירופה, אצטט, זמור, שוליה דיווחים כאלה:

עקיר (היום בתי-אלעזר) – יוצאי פולין: "מה נאמר ומה נדבר – עולה על כל המשוער, ההתפתחות החברתית עולה בהרבה על רבים מישובינו הוותיקים... הם כבר מתקיימים בלי מדרוך. איש שלהם נקבע כמדריך ונעשה חיל...".

יבנה – בולגרים: "זיכר כי החברה התגבשה. יש כבר מסגרת ארגונית מסוימת, אם מקץ שנה יגיעו כל היישובים החדשים בהתפתחותם המשקית והחברתית למצב כזה – נוכל להגיד זיכר".

סתריה – מנולי קפריסין: "הישוב הגיע למצב חברתי משבוע רצון. אחד היישובים הנושבים שלנו, חומר אנגלי צעיר. ישנו גרעין חזק של חברים הודעים אחד דרכם וכאן כבר מושב עובדים".

בכל התיאורים האלה, וגם באחרים שלא הובאו כאן, מדגשת המהירות בה התארגנו עולי שארית הפליטה בפריס הנטושים, וכן המידה הרבה של יוזמה עצמית שקיטו לשיפור איכות חייהם. בולטת גם חריצות רבה, עזרה הדדית וקשר חזק למקום ההתיישבות.

המחשה לאותם מאפיינים ניתן למצוא גם במהירות יציאתם של עולי אירופה מהמעברות. בראשית 1953 נערך מיפקד בין תושבי הדיור הזמני: מעברות, מחנות-עבודה, בתי-עולים. התפלגות העולים היתה כדלקמן:

יבשת מוצא	נפשות	אחוזים
אירופה	46,966	22.3
אסיה	115,265	54.6
אפריקה	37,086	17.6
לא מוגדרים	11,673	5.5

מנתונים אלה עולה כי רק כחמישית מתושבי המעברות ושאר תושבי הדיור הזמני בראשית 1953 היו יוצאי אירופה.

נראה, כי בנוסף ליוזמתם, נחרצותם לשקם את חייהם, גילם הצעיר יחסית, סייעו בידם גם נתוניהם המקצועיים וההשכלתיים, כפי שאפשר לראות בטבלה הבאה.

דרגת ההשכלה של אוכלוסיית מדינת ישראל - ותיקים ועולים חדשים לפי מין ומוצא (באחוזים)

דרגת ההשכלה	ותיקים	עולים מאירופה	עולים מאסיה ומאפריקה	ותיקות	עולות מאירופה	עולות מאסיה ומאפריקה
לא למדו בבית-ספר	41	2.6	22.5	11.8	6.3	57.8
לא סיימו בית-ספר יסודי	22.3	33.1	49.5	18.5	31.9	26.2
סיימו בית-ספר יסודי	39.6	41.2	19.5	33.4	40.6	13.0
סיימו תיכון	19.9	18.3	7.8	26.1	19.2	2.8
סיימו בית-ספר גבוה	4.9	4.8	0.7	2.4	2.0	0.2

נתוני ההשכלה מורים בבירור על עדיפות בסיכווי הקליטה של יוצאי אירופה. נתונים אלה מפתיעים במידה רבה בשל הדמיון בין רמת ההשכלה של בני הארץ שעלו במרביתם מאירופה לפני השואה, לבין עולי אירופה שעלו לאחר השואה. עובדה זו בולטת על רקע ידיעתנו, כי במהלך מלחמת-העולם השנייה לא למדו יהודי אירופה באורח סדיר, בעוד שבארץ-ישראל נמשכה פחות או יותר שגרת החיים. נראה, כי אחת הסיבות לפערים קטנים אלה נעוצה בהיותה של החברה הישראלית בשנותיה הראשונות חברה מגויסת למשימות קולקטיביות, והדבר מנע מרבים את האפשרות ואף את הרצון להמשיך ולרכוש השכלה. צעד כזה נתפס כ"קרייריזם", מילת גנאי באותם ימים. בין המשימות הלאומיות אפשר למנות את ההתגייסות לצבא הבריטי, להגנה, לפלמ"ח, העלייה להתיישבות, ולכל אלו התגייסו צעירים רבים. "נתוני פתיחה" טובים אלה שסייעו לקליטתם הכלכלית-חומרית של עולי אירופה בחברה הישראלית, לא מנעו את ה"ירידה" של עולי אירופה מהארץ בשנות החמישים. לאמיתו של דבר, עולי אירופה היו הקבוצה הגדולה ביותר בקרב ה"יורדים". בדיון-וחשבון שנמסר למחלקת העלייה של הסוכנות ב-1959 נאמר, כי עולי "העלייה הגדולה" היוו 46.6 אחוז מכלל היורדים, ו-76.7 אחוז מהם היו עולים מפולין, הונגריה ורומניה. מנתונים אלה מתברר, כי

ההיבט החומרי-כלכלי, למרות חשיבותו, לא היה אמת המידה היחידה להצלחת הקליטה. כפי שכבר הוזכר, רבים מעולי אירופה היו ניצולי שואה. ארץ-ישראל ומדינת ישראל היו לרבים מהם תחליף לבית שנהרס. בהקשר הזה יש מקום להפנות מבט למקומה של השואה בהווה הישראלית בעשור הראשון לקיומה של המדינה.

עולי אירופה, השואה והישראלים

תודעת השואה בישראל נבנתה נדבך על-גבי נדבך, ועיצבו אותה גורמים שונים, כמו כמות המידע על האסון, אופיו של המידע, היכולת הנפשית של בני הארץ להתמודד עם המידע, הנסיבות המדיניות בארץ-ישראל בטרם

עצמאות, בראשית המדינה ועם התבססותה. לבסוף, יש לציין את נפתולי האינטראקציה שבין אנשי הארץ לעולים ניצולי השואה, שהושפעו במידה ניכרת ממכלול הגורמים הללו. מבחינת ההצגה הכרונולוגית ניתן להציג את ההתפתחויות בשני העשורים הראשונים לקיומה של המדינה באופן הבא: 1945–1947, שנות המאבק על מדינה יהודית; 1948–1949, הקמת המדינה ומלחמת העצמאות; 1950–1959, שנות ההתבססות; 1960–1962, משפט אייכמן (לא אדון כאן בתקופה אחרונה זו).

השפעה מכרעת על גיבוש תודעת השואה במדינת ישראל נודעה לשנים 1945–1947. בשלהי מלחמת העולם ועם סיומה החלה העיתונות בארץ להתמלא סיפורי עדות מסמרי שיעור.⁸ התקופה מאופיינת בכך, שלא היתה אפשרות לגבש תמונה כוללת ביחס למה שקרה ליהודים באירופה בתקופת הכיבוש הנאצי. הידיעות שהצטברו היוו לכל היותר אוסף של סיפורים אישיים נוראיים, שהלך וגדל. ככל שרבו הסיפורים, הלכה ונתגלתה תמונת הזוועה, שהנסיון האנושי לא חווה כמותה בעבר.

חמש מהתגובות הציבוריות לסיפורים אלה חשובות במיוחד לענייננו: הספק – אי-היכולת להאמין באמיתות הסיפורים הנשמעים כלקוחים מעולם אחר; ההתכחשות – חוסר היכולת הנפשית להתמודד עם אימי האסון; הרחמים כלפי היתומים והשרידים, אשר היו להם תרבות ומוצא משותפים עם מרבית הוותיקים; הביקורת, שכללה שאלות נוקבות על יהדות הגולה ובעיקר השאלה לגבי אופן השמדתם של יהודי אירופה, כצאן מובל לטבח, ואי-עלייתם במועד לארץ-ישראל. האשמה עצמית – זו היתה נחלתם של רבים מהוותיקים, אשר חשו שלא עשו די ובזמן כדי לסייע לאחיהם באירופה. אך רגשות האשם לא היו שלהם בלבד. גם רבים מן הניצולים חשו רגשי אשמה, מעין תחושה עמומה כאילו זכו בחיים על חשבון הנספים. בשנים אלה הגיעו לארץ, בעיקר בדרכי ההעפלה, כשבעים אלף איש. מרביתם ניצולי שואה, בעיקר צעירים ורווקים שיכלו לעמוד בקשיי הדרך. רבים מהם היו עוד לפני מלחמת-העולם, אך גם לאחריה, חברי תנועות הנוער החלוציות.

בין העולים בלטו מנהיגי ארגוני הלחימה בגיטאות, וניתן להזכיר כאן (על-פי סדר הגעתם) את רוז'קה קורצ'אק מווילנה שהגיעה בסוף 1944, אבא קובנר אף הוא מווילנה שהגיע

תמונה

ב-1947, בעת לסיורו במחנות הריכוז, נחשף צוקמן שהגיע ב-1947. הללו התקבלו בארץ במידה רבה, ואלו המצבות והחפצים של העליות הישירות, כמו ועידת ההסתדרות הישראלית, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

החפצים הללו, שהיו חפצים קטנים, נחשפו ונראו. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם. היה זה אך אנושי שהם שיחזרו במניין חפציהם הקטנים, ומשם נמסרו להם את סיפורם.

בשנים הראשונות לקיומה של מדינת ישראל, שאחד מעקרונות היסוד שלה הוא עלייה חופשית, עלה לארץ הגל המדול של הניצולים. מספרי העולים הללו לא איפשרו עוד לקיים עלייה כל-כך סלקטיבית, כפי שהיה בתקופת ההגירה. המוני העולים שהגיעו לא השתייכו

המשפטים, על-פי הדיחוי, לוו בהתנגשויות עזות וקראות בנינים. במקומות אחד נעמדו האנשים בקהל וירקו אל עבר האשם. במקרה אחר, כאשר הובא האשם מבית הסוהר לבקר את בני משפחתו, על-פי דיווחי השוטרים המלווים, "התאסף קהל רב במספר של 30–40 איש ואישה לד הבית וביצאנו מכלת הכניסה למדרגה נשמעו מפי הקהל צעקות 'רוצח', 'מוות לרוצח!', 'תנו לי אותו ואני אהרוג אותו'".

התכנית "פתחתון חסופ", אדולף אייכמן, אך היא זכתה להכרה רחבה כבר במהלך המשא ומתן. התכנית הייתה נסתה מדינת ישראל לרחוץ את המדרת מעמדה בתוך הסכמי השלום. בתהליך הזה נסתה מדינת ישראל לרחוץ את המדרת מעמדה בתוך הסכמי השלום. בתהליך הזה נסתה מדינת ישראל לרחוץ את המדרת מעמדה בתוך הסכמי השלום. בתהליך הזה נסתה מדינת ישראל לרחוץ את המדרת מעמדה בתוך הסכמי השלום.

15.1933-7

יותר מכל נושא אחד הקשור לראויה, תרומה שאליה השילובים לעיצוב מערכת היחסים יותיר פתח מדינת ישראל לבין המפוצלות. בנושא זה היה שיתוף פעולה הדוק, פורה ורב שינים בין ההגנה והממשלה, ובנוסף גם נקבעו כמעט כל הנושאים שהיו צריכים להיפתר על ידי שירות הביטחון הכללי. עוצמתם של השינויים באופי החברתי-המדיני של ישראל נעוצה בעיקר בשלבים הראשונים של ההיסטוריה המוסדרת והקשורה של המדינה, בהגדרה נכוחה ועובדתית, שאף בניית המדינה לא התבססה עליה. מדינת ישראל כמו שיש בכוונה לספק חזקה לכך, היא מדינה שנוצרה כתוצאה מהתאחדות קודמת.

11

107

五

一、

התאחדות המורים

三

מחיר: 1500 ₪

בית המדרש

מחבר על חמץ הקדוש

המלך המשיח

LYNN KENNEDY

התאחדות

מחבר: **חנניה למה**

מחברת הספר: **ד"ר רחל אבי**

702 11000000

הדרכת הספרות

יצחק מלחמניץ ה'

מדינת ישראל

מדינת ישראל

התוצאה: בין היתר

הפרסומים הלא

הצמידה **הרהרה**

למרבית הישראלים

כל אלה מצא

מחזיקים אלה עליהם

1950 - המחקר ל

1952 - 1957

1953 - תשנ"ג

1955 - 1955

1959 - חוק יון

בכל אחד מהה

למרביתם משם

של התהליכים

נגיעה ישירה ב

ללא כחל וסדר

נמצאו פורשנים

קרה. שחתה ה

העולם מילא

איש ספק במעמדו של מוסד יד ושם בירושלים כמרכז הזכרון היהודי של תקופת השואה. חוק "יום השואה" נועד לאסוף את כל חלקי העם כדי לזכור את השואה ביום אחד מוסכם, שיישא אופי של הנצחה ממלכתית וייערך בחסות ממשלתית. היה זה בעיקר אתגר לחוגים דתיים, שעבורם התקיים יום הזכרון לשואה ב' בטבת, יום הקדיש הכללי. יש לציין, כי רבים מהם ממשיכים אף כיום לציין את יום השואה בתאריך זה. אחת העובדות רבות המשמעות בהקשר של חוק זה היא, שעם כינונו לא נקבע ליום השואה כל צביון. בשונה מאוד מחוק יום הזכרון לחללי מערכות ישראל, שהיה יום אבל כללי שצוין במרבית בתי הספר הממלכתיים ובצבא, וכן בסגירת בתי עינויים למיניהם, יום השואה היה יום כמעט רגיל לחלוטין. המחוקקים שהתקשו להעבירו בכנסת, לא ידעו מה אופי יסודי. רק ב-1962, כנראה בהשפעת משפט אייכמן, נקבע כי ביום השואה יש לסגור את כל בתי העינויים וכי מדובר ביום אבל כללי, על כל המשתמע מכך.

מגמות ממלכתיות חזקות אלה מונבות על רקע שנותיה הראשונות של המדינה, ההתבשמות הכללית מריחה המשכר של הריבונות היהודית החדשה, והצורך לעצב עם מרבבות העולים שהגיעו לארץ עם הקמתה של המדינה. עם זאת, כבר אז ניכרו מגמות חדשות. תהליך נוסף הקשור בשואה, אשר תחילתו בשנות החמישים, עתיד להוליך את החברה הישראלית דווקא לכיוונים הפוכים. הכוונה לשימושים הפוליטיים בשואה. אלה בלטו בשנות החמישים בסוגיית השילומים, ויותר מכך בפרשת קסטנר. לסערת הרגשות שליוותה את הדיון הציבורי בסוגיית השילומים, הוחררה, גם אם לא לראשונה, אך בוודאי בצורה הבטה ביותר, מלחמת המפלגות, כמו גם המגמה לשלב מושגים מהשואה בתיאור אירועים המתרחשים במדינת ישראל. המייצגות הבולטות ביותר של מגמה זו היו, מטבע הדברים, המתנגדות העיקריות להסכם השילומים – מק"י, מפ"ם וחרות. דוגמה אופיינית לתהליך זה מופיעה בעיתון "חרות" מיום 7 בינואר 1952, המכנה את מפא"י כ"סוכנות הגרמנרנאצית".¹⁷

שתי תופעות אלה – זיהוי מפא"י עם כל השלילי שבשואה, והשימוש במושגים מהשואה לגינוי החלטות פוליטיות שאינן לפי טעמה של האופוזיציה – הופיעו לפחות פעם נוספת בשנות החמישים. במשפט קסטנר זוהה ישראל קסטנר, שהיה אז מועמד של מפא"י ברישימה לכנסת, קודם כל כאיש מפא"י, כמעט כמטאפורא למפא"י ויחסה ליהודי אירופה בעת השואה – ההפקרה, הבחירה הצניית של המועמדים להצלה, המנטליות של היונדראט.

התופעה השנייה באה לביטוי נוסף בשנות החמישים בעת המאבק נגד הנסיגה מסיני, לאחר מבצע "קדש". השואה היתה אחד ממקורות ההשראה למאבק הזה, שהכה הדים רבים. החלטת הממשלה לסגת שימשה ראיה מרכזית לקוצר הראות של מפא"י וממשלת ישראל, שמאז ומתמיד הביא לתמותם של "רבות יהודים", כפי שהתבטא מנחם בגין במועצה הארצית של "חרות" ביום 9 בינואר 1957.

בכל התהליכים והאירועים הללו שהתרחשו בשנות החמישים, לא היה לעולים הניצולים תפקיד ממשי. מדובר בתחילתם של תהליכים, שעתידיהם להתחזק בשלהי שנות השישים והשבעים. בשנות החמישים רבבות העולים הניצולים היו מצויים בעיצומו של מאבק כביר לכינון מעמדם האישי ולביצור. עם סיומו בדרך כלל של השלב הזה הם עתידים להשתלב כחלק מרכזי בתהליכים אלה ובחיוזוקם.

שנות השישים מתחילות עבור עולי אירופה עם לכידתו הדרמטית של אדולף אייכמן. משפטו, השילומים האשיים מגרמניה, כמו גם השינויים העמוקים שעברה החברה הישראלית משלהי שנות החמישים, שעיקרם המעבר מתפיסות ומשימות שבמרכזן הקולקטיב לכאלה שבמרכזן הפרט, הפייסנות הלאומית, השקט היחסי בגבולות, המצב הבינלאומי הנוח של

גרמניה הנאצית לגרמניה של אדנאואר, או כפי שהיא נקראה מאז "גרמניה האחרת". סוגיית השילומים, שיצרה סערה ציבורית גדולה בישראל, נעה אך בעקיפין בעולי אירופה. מדובר היה בנציים לקולקטיב ולא בשילומים האשיים, שבהם יוחל רק בסוף שנות החמישים. אם בסוגיית החומרות לא עלה בידי ישראל להחזיר את תודעת מרכזיותה ובלעדיותה בכל הקשור בנושא השואה הרי בתחום עיצוב הזכרון היו לה כמה הצלחות. במיוחד אמורים הדברים בחוק הזכרון לשואה ולגבורה – יד ושם 1953, וחוק יום הזכרון לשואה ולגבורה – 1959. חוקים אלה מבטאים יותר מכל את מטרתיהם של מעצבי המדיניות בשנות החמישים. חוק יד ושם מבקש להנציח את ההיבט הלאומי-צינוני של זכרון השואה, ואת מרכזיותה של ישראל בנושא זה עבור העם היהודי כולו. הדברים נאמרו בבירור על-ידי שר החינוך דאז, בן-ציון דינור, מחשובי ההיסטוריונים של תולדות עם ישראל, עת הביא את הצעת החוק בפני מליאת הכנסת. "שם המפעל יד ושם" משמעותו היא לא רק מקום, אלא גלומה בו המשמעות שהמקום הוא ירושלים. כאן לב האומה, כאן לב ישראל, כאן הול צריך להתרכז".¹⁸ גם מקומו של מוסד יד ושם ליד הרצל, מקום קבורתם של הנפלים במערכות ישראל ושל גדולי האומה, יש בו כדי לחזק את המסר הצינוני של השואה, כמו גם את הקשר הבלתי ניתן לערעור שבין השואה למה שמכונה "התקומה". ואכן, עד שנות החששים, עת הוקם בווישינגטון מוזיאון השואה, לא הטיל

המדינה – כל אלה הולידו שינוי עמוק במיקומם של עולי אירופה במפה החברתית הישראלית. אולם בחינתו של השינוי הזה חורגת מגבולותיו של מאמר זה.

הערות

1. ראה: ח' יבלונקה, אחים זרים, ירושלים 1994.
2. הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, המשרד לקליטת עליה, הסוכנות היהודית, העליה לישראל 1948–1972, פרסומים מיוחדים, 416, ירושלים תשל"ג.
3. ב' וירצברג, מגיאה ההריגה לשער הגיא, רמת-גן 1967, עמ' 186.
4. צ' כצנלסון בן-צבי, זה חוזר אלי, תל-אביב 1989, עמ' 73–103.
5. ע' סיון, דור תש"ח: מיתוס, דיוקן חיכרון, תל-אביב 1991, פרק 6.
6. דיווחים מביקורים בכפרי עולים, 7–13.9.49, ארכיון העבודה 1–272, IV, 307.
7. מ' קצ'נסקי, המעברות (עידן, 8), ירושלים תשמ"ז, עמ' 69–87.
8. יבלונקה, אחים זרים, עמ' 44–60; נ' קרן, "השפעות מעצבי דעת הקהל מחד גיסא ומחקר השואה מאידך גיסא על התפתחות הדיון החינוכי ותכניות הלימוד בנושא השואה בבתי-ספר על-יסודיים ובחינוך הבלתי-פורמאלי בישראל בשנים 1948–1981", חיבור לשם קבלת התואר דוקטור, האוניברסיטה העברית, ירושלים 1985.
9. י' ארד, י' גוטמן, א' מרגליות (עורכים), השואה בתיעוד, ירושלים תשל"ח, עמ' 344.
10. יבלונקה, אחים זרים, עמ' 144.
11. מ' דבורצקי, "שארית הפליטה בישראל", גשר, 1 (1956), עמ' 83–115.
12. מ' בסוק ו' צוקרמן (עורכים), ספר מלחמות הגיטאות, תל-אביב 1954.
13. ראה: ח' יבלונקה, תולדות ארגון נכי המלחמה בנאצים והפרטיזנים 1945–1995 [בדפוס].
14. דברי פנחס רוזן, דברי הכנסת, ד, 27.3.1950, עמ' 1147–1148.
15. ר' צוויג, "השילומים מגרמניה ויחסי ישראל – התפוצות", הציונות, יד (1989), עמ' 231–239.
16. נאומו של בר-ציון דינור מיום 12 במאי 1953, דברי הכנסת, כה, עמ' 1310–1314.
17. לפירוט בנושא זה ראה: H. Yablonka, "The Commander of the Yizkor Order", N. Lucas & I. Troen (eds.), *Israel: the First-Ten Years*, New York 1995, pp. 211–231.

לקריאה נוספת:

- ש' אייזנשטאדט, קליטת העליה, ירושלים תשי"ב.
 א' אפלפלד, מכות האור, תל-אביב תש"ם.
 ד' הכהן, עולים בסערה, ירושלים 1994.
 י' מוסינזון, בערבות הנגב, תל-אביב 1949.
 י' רפאל, לא זכיתי באור מן ההפקר, ירושלים 1981.
 ת' שגב, 1949 – הישראלים הראשונים, ירושלים 1984.
 ב"צ תומר, ילדי הצל, תל-אביב 1963.